

Szkolnictwo wyższe w Norwegii

Ustawa wiąże wyższe uczelnie w sieć zwaną Siecią Norwegia, której idea jest zapewnienie rozwoju wyższych uczelni w ramach zintegrowanego systemu krajowego.

Ryszard Mosakowski

Norwegia zajmuje obszar o powierzchni 324 220 km², czyli nieco większy od Polski, a jej ludność, według szacunku z lipca 2001 r., wynosi 4 503 440 osób. Z administracyjnego punktu widzenia dzieli się na 19 prowincji zarządzanych przez gubernatorów powoływanych przez rząd. W kolejnych referendum społeczeństwo norweskie odrzuciło członkostwo swojego kraju w Unii Europejskiej. Gospodarka Norwegii jest dobrze prosperującym bastionem kapitalizmu socjalnego, cechującym się swobodną działalnością rynkową i rządową interwencją. Rząd kontroluje główne obszary gospodarki, m.in. sektor paliwowy. Odkrycie ropy naftowej i gazu ziemnego na

Rys. Małgorzata Gnyś-Wysocka

Morzu Północnym w końcu lat 60. przyczyniło się do szybkiego rozwoju gospodarki. W 1999 r. ropa naftowa i gaz stanowiły 35 proc. wartości eksportu. PKB, według parytetu siły nabywczej (PPP), wyniósł w 2000 r. 124,1 mld USD, a na osobę – 27 700 USD.

Najstarszą i obecnie największą wyższą uczelnią Norwegii jest Uniwersytet w Oslo, założony w 1813 r., kształcący obecnie ponad 33 tys. studentów.

STRUKTURA SYSTEMU SZKOLNICTWA WYŻSZEGO

System szkolnictwa wyższego Norwegii składa się z 4 uniwersytetów i 6 specjalistycznych kolegiów uniwersyteckich tworzących sektor uniwersytecki oraz uczelni nieuniwersyteckich obejmujących 26 kolegiów państwowych, 2 akademie sztuk i 30 kolegiów prywatnych o uznanych programach kształcenia, z których 20 otrzymuje państwowe finansowanie na część swojej działalności. Nadzór nad szkolnictwem wyższym sprawuje Ministerstwo Edukacji, Badań i Spraw Kościelnych, z wyjątkiem Krajowej Akademii Policyjnej podlegającej Ministerstwu Sprawiedliwości, oraz 7 niewielkich szkół wojskowych, które podlegają Ministerstwu Obrony. W roku akademickim 1999/00 we wszystkich uczelniach kształciło się 191 646 studentów, w tym w sektorze uniwersyteckim 78 969, a nieuniwersyteckim 112 677 (23 211 studentów w kolegiach prywatnych). Od 1995 r. podstawę prawną funkcjonowania całego systemu szkolnictwa wyższego stanowi ustawa o uniwersytetach i kolegiach, która, poza uregulowaniem zależności wzajemnej pomiędzy władzą centralną a szkołami wyższymi, zawiera także ramy prawne organizacji i zarządzania tymi uczelniami. Ustawa wiąże ponadto wyższe uczelnie w sieć zwaną Siecią Norwegia (Network Norway), której idea jest zapewnienie rozwoju wyższych uczelni w ramach zintegrowanego systemu krajowego. Sieć Norwegia wymaga bliższej współpracy i podziału pracy pomiędzy różne uczelnie w zakresie kierunków studiów i badań.

ZARZĄDZANIE W UCZELNIACH

Uniwersytety i kolegia mają strukturę wydziałową. Najwyższą władzą administracyjną i akademicką na poziomie uniwersytetu jest senat, który może się składać z 9, 11 lub 13 członków, w tym pochodzących spoza uniwersytetu. Członków senatu wybiera się na 3-letnią kadencję, z wyjątkiem przedstawicieli studentów, którzy są wybierani na rok. W skład senatu wchodzi: rektor, prorektor, 2-5 przedstawicieli pracowników naukowych,

1-2 przedstawicieli pracowników technicznych i administracyjnych, 2-3 przedstawicieli studentów oraz 2-4 osoby spoza uniwersytetu. Zewnętrzni członkowie i ich zastępcy są powoływani w równej liczbie przez senat i radę prowincji, na terenie której znajduje się uniwersytet. Jednak, zgodnie z ustawą z 1995 r., która gwarantuje wolność akademicką, partnerzy społeczni nie mają żadnego wpływu na treści programów studiów. Zadaniem senatu, któremu przewodniczy rektor, jest m.in. powoływanie na stanowiska profesorskie, przyjmowanie przepisów wewnętrznych uniwersytetu oraz prowadzenie planowania budżetowego. Na poziomie uczelni funkcjonuje także rada doradcza senatu, która musi posiadać minimum 15 członków. Dziekani i przedstawiciele pracowników naukowych stanowią łącznie 51-60 proc. jej składu, przedstawiciele tymczasowych pracowników naukowych – do 10 proc., przedstawiciele pracowników technicznych i administracyjnych – 5-25 proc. oraz wybrani przedstawiciele studentów – 15-30 proc.. Administracją uniwersytetu kieruje kanclerz.

Najwyższym ciałem kolegialnym na poziomie wydziału jest rada wydziału, składająca się z wybranych przedstawicieli nauczycieli akademickich, studentów oraz pracowników technicznych i administracyjnych. Radzie przewodniczy dziekan.

Senat Uniwersytetu w Oslo, który posiada 12 wydziałów, składa się z 13 członków, w tym 2 studentów. Ustawa z 1978 r. o równości płci wymaga zapewnienia odpowiedniej reprezentacji obu płci w ciałach kolegialnych.

STUDIA

Uniwersytety oferują studia trwające od 3,5 do 7 lat. Od 1970 r. studenci mają prawnie usankcjonowane możliwości, potwierdzone ustawą o uniwersytetach i kolegiach z 1995 r., budowania własnych programów studiów z przedmiotów wykładanych również na innych wydziałach, a nawet w innych uczelniach. We wszystkich szkołach wyższych obciążenie studiów jest wyrażane w punktach kredytowych, przy czym 1 rok studiów stacjonarnych to 20 punktów, czyli 60 punktów ECTS. Z punktu widzenia nadawanych stopni zawodowych i akademickich studia są podzielone na 3 poziomy.

Studia zawodowe, trwające 2-3 lata, po ukończeniu których otrzymuje się stopień absolwenta kolegium (h?gskolekandidat) lub inżyniera kolegium (h?gskoleingeni?r), są oferowane wyłącznie przez kolegia uniwersyteckie. Studia w dziedzinie pracy socjalnej, kształcenia nauczycieli, bibliotekarstwa etc. dają kwalifikacje uprawniające do wykonywania odpowiednich zawodów. Po ukończeniu pierwszego poziomu studiów w uniwersytetach uzyskuje się niższy stopień akademicki, zwany cand. mag. Czas trwania studiów wynosi najczęściej 3,5-4 lata i zależy od dziedziny, np. na matematyce i naukach przyrodniczych wynosi 3,5 roku, a w naukach humanistycznych i społecznych 4 lata. Również 4 lata potrzeba do ukończenia studiów, po których uzyskuje się stopień międzywydziałowy, ale w zależności od kombinacji przedmiotów takie studia mogą trwać dłużej niż 4 lata. Stopień cand. mag nadają wszystkie uniwersytety, wszystkie państwowe kolegia uniwersyteckie oraz znaczna liczba innych szkół, zarówno państwowych, jak i prywatnych.

Studia na drugim poziomie dotyczą tej samej dziedziny, w której został uzyskany pierwszy stopień. Ważną ich częścią są niezależne badania opracowane w formie pracy dyplomowej. Studia trwają 3-4 semestry (1,5-2 lata) i prowadzą do uzyskania tytułu cand. w odpowiedniej dyscyplinie naukowej, np.: cand. philol. – w dziedzinach humanistycznych, cand. polit. – w dziedzinie nauk społecznych i cand. scient. (sivilingenior) – w matematyce, naukach przyrodniczych i inżynierskich. Na niektórych kierunkach studiów uniwersyteckich nadawany jest alternatywny stopień mag. art., z uzyskaniem którego wiążą się ostrzejsze wymagania dotyczące zarówno ocen, jak i samej pracy, która musi być znacznie obszerniejsza. Łączny czas trwania studiów na ten stopień wynosi 6,5–

7 lat, nieco mniej niż na trzeci, rzadki stopień akademicki zwany licencjatem (licentiate), nadawany tylko przez Uniwersytet w Oslo, którego bazą są studia zawodowe, np. prawnicze.

Stopnie zawodowe nadawane w uniwersytetach wymagają 4,5–7 lat studiów. Dotyczy to stopni nadawanych w dziedzinie nauk rolniczych, psychologii, teologii, inżynierii, edukacji, ekonomii, medycyny i prawa. Nadaje się następujące stopnie: w dziedzinie psychologii – cand. psychol., teologii – cand. theol., nauk inżynierskich – siv. ing., edukacji – cand. paed. lub cand. spec. paed, medycyny – cand. med. i prawa – cand. jur. W dziedzinie ekonomii i administracji biznesu są nadawane dwa stopnie: pierwszy po 4 latach studiów (pierwszy poziom edukacji), nazywany odpowiednio exam. oecon. i siviloknom, a drugi po dalszych 2 latach studiów nazywany odpowiednio cand. oecon. i cand. merc.

Trzeci poziom studiów to studia doktorskie. Aby zdobyć stopień naukowy doktora w danej dziedzinie, np. stopnie: dr scient, dr art. lub dr polit., trzeba ukończyć studia doktorskie obejmujące także szkolenie w dziedzinie teorii i metodologii naukowej i wykonać pracę doktorską pod nadzorem pracownika akademickiego. Uważa się, że praca doktorska powinna być wykonana w okresie 3-4 lat od zakończenia studiów na wyższy stopień akademicki. Istnieje także ogólny stopień doktorski – doctor philosophiae (dr philos.), nie wymagający obowiązkowego szkolenia, ale o wyższych wymaganiach w stosunku do pracy doktorskiej.

PRACOWNICY AKADEMICY

W 1995 r. wprowadzono nową strukturę stałych stanowisk akademickich, która obejmuje następujące stanowiska: profesora, docenta kolegium (hogskoledosent), profesora stowarzyszonego, starszego wykładowcy, wykładowcy uniwersytetu lub kolegium, nauczyciela kolegium. Jak wynika z nazw poszczególnych stanowisk, niektóre z nich są zarezerwowane dla uniwersytetów i kolegiów uniwersyteckich, a inne – tylko dla kolegiów. Od kandydata na stanowisko profesora wymaga się wysokich kompetencji i osiągnięć w danej dziedzinie wiedzy w wymiarze krajowym i międzynarodowym. Stanowisko docenta kolegium jest stanowiskiem zanikającym i występuje tylko w kolegiach, przy czym w czasie rekrutacji na wakujące stanowiska tego typu ogłasza się je jako profesorskie. Jeśli nie ma kandydatów o kwalifikacjach profesorskich, wybraną osobę można zatrudnić na stanowisku docenta. Od kandydatów wymaga się kompetencji akademickich w postaci doktoratu lub udokumentowanej pracy naukowej o równoważnym zakresie i jakości, opracowywania skryptów, uczestnictwa w projektach badawczych i kierowania nimi, przygotowania pedagogicznego (teoretycznego i praktycznego) lub doświadczenia w nauczaniu, a ponadto doświadczenia zawodowego. Wymagania na to stanowisko są wyższe niż na stanowisko profesora stowarzyszonego.

Przy powoływaniu na stanowisko profesora stowarzyszonego (forsteamanuensis) wymaga się doktoratu lub udokumentowanej równoważnej pracy naukowej. W niektórych dziedzinach kwalifikacje artystyczne są uważane za równoważne naukowemu. Wymaga się także ukończenia kursu w dziedzinie teorii i praktyki edukacyjnej lub doświadczenia w nauczaniu.

Od kandydatów na stanowisko starszego wykładowcy (forstelektor) wymaga się kwalifikacji na tym samym poziomie, jak w przypadku stanowiska profesora stowarzyszonego. Jest to stanowisko dydaktyczne. Przed powołaniem dokonuje się ogólnej oceny kompetencji naukowych, opracowywania programów nauczania, skryptów etc.

Istnieje także zanikające już stanowisko profesora asystenta (amanuensis). Głównym zadaniem osób zatrudnionych na tym stanowisku było nauczanie. Powołując na to stanowisko wymagano posiadania stopnia na

poziomie master i kwalifikacji badawczych. Amanuensis mogą się ubiegać o promocję na stanowisko starszego wykładowcy lub profesora stowarzyszonego.

Stanowisko wykładowcy uniwersytetu (universitetslektor) występuje w uniwersytetach w ograniczonym zakresie, tylko w niektórych dziedzinach. Od kandydatów wymaga się stopnia akademickiego na poziomie master. Na stanowisku wykładowcy kolegium (hogskolelektor) wymaga się stopnia master i dodatkowych kompetencji w postaci kwalifikacji badawczych lub odpowiedniego doświadczenia zawodowego, doświadczenia w nauczaniu lub teoretycznego i praktycznego przygotowania pedagogicznego.

Stanowisko nauczyciela kolegium (høgskoleleerer) stosowane jest głównie w kolegiach kształcenia nauczycieli oraz edukacji zdrowotnej. Od kandydatów wymaga się ukończenia studiów 4-letnich, z których 2 lata powinny być poświęcone na dziedzinę, w której kandydat będzie nauczał, doświadczenia zawodowego oraz znajomości teorii i praktyki nauczania.

W praktyce uniwersytety mają obecnie tylko 2 stałe stanowiska (z tenure): profesora i profesora stowarzyszonego. Niezbędnym warunkiem uzyskania tenure jest posiadanie doktoratu. Osoba powołana na stanowisko profesora stowarzyszonego, posiadająca stopień doktora, otrzymuje automatycznie tenure.

Poza ww. stanowiskami akademickimi istnieją jeszcze 4 rodzaje stanowisk tymczasowych, występujących w różnych uczelniach, najczęściej jednak w uniwersytetach, a mianowicie: stypendysty (studenta) badawczego, asystenta badawczego, stanowisko podoktorskie (post doc) i pracownika badawczego.

Ogłoszenia o wolnych stanowiskach akademickich i zasady powoływania reguluje ustawa o uniwersytetach i kolegiach z 1995 r. oraz okólnik z tego samego roku. Procedury dotyczące powoływania na stanowiska, które nie są ujęte w ustawie, są regulowane na mocy porozumienia pomiędzy ministerstwem a związkami zawodowymi. Na stanowiska akademickie powołuje się zawsze na podstawie oceny kandydatów przez komitet ekspertów, w kontekście wymagań przedstawionych w ogłoszeniu i opisie wakującego stanowiska. Komitet składa się z minimum 3 osób o kwalifikacjach profesorskich lub równoważnych. W zespole ekspertów muszą być reprezentowane obydwie płci. Oceniając i wybierając najlepszego kandydata bierze się pod uwagę takie elementy, jak: publikacje, doświadczenie zawodowe, praca badawcza, kwalifikacje pedagogiczne. W odniesieniu do stanowisk, na których ważne znaczenie mają kwalifikacje pedagogiczne, ten aspekt oceny jest traktowany oddzielnie. Przed powołaniem na wakujące stanowisko, na podstawie rekomendacji ekspertów lub ciała promującego, senat uniwersytetu lub kolegium może zdecydować o przeprowadzeniu próbnych wykładów lub innych testów. Jednak w praktyce, powołując na stanowiska profesora i profesora stowarzyszonego, temu aspektowi oceny poświęca się niewiele uwagi.

PLACE

Zgodnie z ogólną zasadą, każdemu stanowisku akademickiemu przypisany jest pewien poziom płacy, stanowiący wynik ramowych porozumień płacowych, zawieranych w następstwie corocznych negocjacji na poziomie centralnym. W powiązaniu z tymi negocjacjami co drugi rok negocjowane jest porozumienie na temat warunków pracy. Porozumienie płacowe reguluje ogólny wzrost płac, a także sumę środków do negocjowania w tzw. negocjacjach dostosowawczych i w negocjacjach lokalnych na poziomie każdej uczelni. Negocjacje dostosowawcze mogą prowadzić do zmian na skali płac, mogą to być inne dostosowania dotyczące systemu płac lub też prowadzić do wzrostu płacy wydzielonej grupy pracowników. Bywają niekiedy trudności w rekrutacji pracowników lub utrzymaniu dotychczas zatrudnionych, gdy poza systemem szkolnictwa wyższego są im oferowane wyższe zarobki. W takich sytuacjach przewiduje się pewną ilość środków na poziomie centralnym do

negocjacji lokalnych w dziedzinach zagrożonych odpływem pracowników, np. w dziedzinie prawa, medycyny czy technik informacyjnych.

Profesorowie asystenci, wykładowcy i nauczyciele kolegium są opłacani w zależności od stażu pracy. Na pozostałych stanowiskach akademickich płace są podwyższane w wyniku negocjacji. Zgodnie z danymi, zawartymi w bazie danych Eurydice z 2001 r., płace miesięczne na 3 wybranych stanowiskach akademickich, wyrażone w euro, zawierały się w następujących granicach: profesora – 4087-5781, profesora stowarzyszonego – 3478-4495 oraz wykładowcy kolegium – 2660-4165.

CIAŁA POŚREDNIE, KONSULTACYJNE I DORADCZE

Rada Badawcza Norwegii (RCN), poza funkcją agencji rządowej, finansującej projekty badawcze oraz uczestnictwo Norwegii w międzynarodowych programach badawczych, spełnia także funkcję organu doradczego rządu, określającego aktualne oraz przyszłe potrzeby edukacyjne i badawcze. Na czele RCN stoi Rada Zarządzająca, powoływana przez ministra na 4 lata, składająca się z osób dobrze znających sprawy społeczne, biznes i naukę. W jej skład wchodzi 11 członków zwyczajnych i 4 zastępców. Szefa Rady Zarządzającej i jego zastępcę mianuje minister. Rada Zarządzająca RCN odpowiada za politykę naukową na poziomie krajowym. W skład RCN wchodzi 6 sekcji, zwanych radami, odpowiedzialnych za badania w następujących dziedzinach: przemysł i energia, bioprodukcja i przetwarzanie, środowisko i rozwój, medycyna i zdrowie, kultura i społeczeństwo oraz nauka i technika. Sekcje przygotowują coroczne plany strategiczne i budżety na badania w swoich dziedzinach, przedkładając je do zatwierdzenia Radzie Zarządzającej RCN.

Rada Sieci Norwegia (NNC) została powołana w kwietniu 1998 r., jako ciało doradcze ministra w sprawach szkolnictwa wyższego. W skład 13-osobowej Rady NNC wchodzi zarówno przedstawiciele uniwersytetów i kolegiów, jak również osoby spoza tych instytucji reprezentujące ogół społeczeństwa, a ponadto przedstawiciele studentów. Rada NNC posiada stały sekretariat zatrudniający 50 pracowników. Oprócz materiałów do dyskusji na posiedzenia Rady, jej sekretariat przygotowuje raporty i wykonuje różne zadania bezpośrednio dla ministerstwa. Rada i sekretariat zajmują się sprawami związanymi z rozdziałem dyscyplin naukowych i programów studiów pomiędzy poszczególne szkoły wyższe oraz odpowiadają za ocenę i zapewnienie jakości w szkolnictwie wyższym.

W 2000 r., w wyniku połączenia Norweskiej Rady Uniwersytetów i Norweskiej Rady Kolegiów Państwowych, powstała Norweska Rada Szkolnictwa Wyższego. Ciało to, będące odpowiednikiem konferencji rektorów, zostało powołane przez same uczelnie i nie jest formalnie umocowane w ustawie o szkolnictwie wyższym.

W szkolnictwie wyższym działa związek zawodowy Forskerforbundet, organizujący pracowników akademickich. Jest on głównym partnerem rządu w sprawach negocjacji dotyczących warunków pracy i płac oraz negocjowania ramowego układu zbiorowego. Zainteresowania Forskerforbundet wykraczają jednak znacznie poza sprawy związkowe, stąd można go w pewnej mierze traktować także jako stowarzyszenie zawodowe.

FINANSOWANIE

Zasadniczym źródłem finansowania szkolnictwa wyższego jest budżet państwa. Według danych OECD, bezpośrednie wydatki publiczne na szkolnictwo wyższe w 1997 r. stanowiły 1,3 proc. GDP, a wraz z wydatkami prywatnymi – 1,4 proc. PKB. Państwowe finansowanie jest przeznaczone na pokrycie większości kosztów niezbędnych do prowadzenia uczelni. Finansowanie to można podzielić na 3 główne kategorie: płace i inne koszty zwyczajne (typowe), inwestycje i nowe wyposażenie oraz na inne cele, np. wspólną działalność kilku uczelni.

Budżet na płace i inne koszty zwyczajne. Główną część środków na koszty bieżące w uniwersytetach i kolegiach stanowią fundusze podstawowe, dostosowywane w zależności od inflacji, poziomu płac oraz ogólnej sytuacji

budżetowej. Od 1990 r. jakkolwiek wzrost tej części budżetu uczelni jest wyłącznie związany ze wzrostem liczby studentów. Formuła stosowana do określenia dodatkowych środków jest oparta na koszcie kształcenia jednego studenta w danej dziedzinie wiedzy. W granicach określonych przepisami dla instytucji państwowych uczelnie mają swobodę w przenoszeniu przyznanych funduszy na różne pozycje budżetu.

Budżet na inwestycje stanowi oddzielną pozycję, a jego wielkość wynika z oszacowania potrzeb w tym zakresie. Finansowanie nowego sprzętu (wyposażenia), nie związane z inwestycją budowlaną, jest zawarte w środkach przyznawanych corocznie. Ponadto, przyznawane są zazwyczaj dodatkowe środki na nowe wyposażenie, jeśli zwiększyła się liczba studentów, ale jest to ograniczone tylko do roku, w którym nastąpił wzrost. Inne środki. W ramach „innych środków” ministerstwo finansuje prowadzenie i utrzymanie wspólnej infrastruktury całego sektora szkolnictwa wyższego (baza danych etc.), jak również wspólne projekty i przedsięwzięcia promujące współpracę w szkolnictwie wyższym. Uczelnie mogą zdobywać dodatkowe fundusze na działalność badawczo-rozwojową również z innych źródeł publicznych i prywatnych, a także z UE. W 1997 r., zgodnie z danymi OECD, Norwegia przeznaczyła 1,7 proc. PKB na działalność badawczo-rozwojową, wobec średniej w krajach OECD 2,2 proc. PKB. Wysoki, w stosunku do innych krajów, jest udział wydatków publicznych na badania, który stanowi 42 proc., przy czym 40 proc. wszystkich wydatków publicznych na badania trafia bezpośrednio do uniwersytetów.

OBECNE DEBATY I PLANOWANE REFORMY

9 marca 2001 r. rząd przedłożył Parlamentowi (Storting) raport zatytułowany Wykonuj swoje obowiązki – żądaj praw, w którym proponuje m.in. rozważenie zwiększenia liczby semestrów w roku z 2 do 3, wprowadzenie nowej struktury stopni akademickich wraz z ich nowymi nazwami, zwiększenie liczby zewnętrznych członków senatu kosztem przedstawicieli pracowników uczelni, wzmocnienie zarządzania akademickiego na poziomie podstawowych jednostek i departamentów etc. W celu przygotowania reformy minister powołał komitet koordynujący oraz 19 zespołów roboczych kierowanych przez przedstawicieli ministerstwa oraz osoby spoza szkolnictwa wyższego. W zespołach w różny sposób są reprezentowani przedstawiciele studentów, pracowników akademickich i administracyjnych uniwersytetów i kolegiów, przedstawiciele różnych organizacji i instytucji, w tym związków zawodowych. Wynikiem prac zespołów będzie projekt nowej ustawy o szkolnictwie wyższym oraz zaplanowanie i wprowadzenie w życie opracowanej reformy, która ma być oceniona do 2006 r.

Dr Ryszard Mosakowski jest adiunktem Politechniki Gdańskiej i wiceprzewodniczącym Krajowej Sekcji Nauki NSZZ „Solidarność” oraz członkiem Rady Europejskiej Education International.